

АРДЧИЛАЛД УЛС ТӨРИЙН БОЛОВСРОЛЫН ГҮЙЦЭТГЭХ ҮҮРГИЙН ХАРЬЦУУЛАЛТ СУДАЛГАА

А.Мөнхцэцэг,
ДХИС-ийн ЭЗНУС-ийн
НУТ-ийн багш, магистр

Товч агуулга: Энэхүү өгүүлэлд ардчилсан нийгэмд улс төрийн боловсрол, түүний үнэт зүйлс хэрхэн төлөвшиж буйд дүн шинжилгээ хийх замаар гадаадын зарим орны давуу ба сул тал, ялгаа онцлогийг тодруулж харьцуулсан талаар товч авч үзсэн болно.

Түлхүүр үг:

Ардчилал, Улс төр, боловсрол, МАХН, ҮЭ, Марксист-ленинист,

Үндсэн хэсэг. Ардчилсан нийгэм нь онолын төвшинд ч олон нийтийн санаа бодлын хүрээнд ч үндэслэл муутай ойлгож, буруу төсөөлж ирсэн. Үнэн хэрэгтээ ардчилсан нийгэм гэдэг нь иргэн өөрийнхөө төлөө амьдарч, төр болон нийгмийн оролцоогүйгээр бие даан амьдрах ур чадвар билээ. Ардчилсан нийгэмд улс төрийн мэдлэг, боловсролын гүйцэтгэх үүрэг тулгамдсан асуудал болж байна.

Америкийн прагматик философич, боловсролын онолч Ж.Дьюи-н тэмдэглэснээр боловсрол, мэдлэг түгээх нийгмийн байгууллагуудыг чухалчилж, нийгмийн оюун санаа бол хувь хүмүүсийн мэдлэгийн нийлбэр биш, харин нийгмийн асуудал шийдэх чадварын нөөц баялгийг улам олон талтай болгож, тэрхүү нөөц баялгийг нийгмийн бүх гишүүдэд хүртээмжтэй зохион байгуулах ёстой гэж үзэж байв. Хэрэв нийгмийн гишүүдэд мэдлэг, технологи, соёл эзэмших бололцоо байхгүй бол нийгэм нь түүгээр тодорхойлогдож, нийгмийн хуваагдал үүсэх эрсдэлтэй¹ гэжээ.

Ардчиллын замаар замнасан 30 гаруй жилд ардчилсан нийгмийн тулгуур институтууд хэлбэржин тогтсон боловч тэдгээрийн нийгэмд чиглэсэн үйл ажиллагаа, нийгмийн төлөөллийг хэрхэн хангах асуудал биелэлтээ олохгүй удааширалтай байгааг иргэдийн улс төрийн оролцоо, түүнийг нөхцөлдүүлэгч иргэдийн гэгээрэл, боловсрол хангалтгүй байгаатай холбож үзэх бүрэн үндэстэй.

Ардчилсан нийгэм нь өөрийн амьдралын ачааг дааж чадах, улмаар бусдын төлөө нийгмийн хариуцлага хүлээх чадвартай, ухаалаг мэдээлэлтэй иргэдтэй байж л бодитой бий болно. Одоогоор манай нийгмийн харилцаанд бүх түвшний шийдвэр гаргах үйл явц дахь иргэдийн зохистой оролцоо, улс төрийн соёл ба зан суртахууны төлөвшил, түүгээр дамжсан нийгмийн хяналт дутагдаж байна.

Нүдэнд үл үзэгдэх боловч сөрөг үр дагавар ихтэй энэ байдлаас гарах гарц нь иргэдийн улс төрийн боловсрол юм. Улс төрийн мэдлэг олгох, иргэд, сонгогчдын боловсролд чухал нөлөө үзүүлэх, шинжлэх ухаан танин мэдэхүйн ач холбогдол бүхий мэдээ, мэдээлэл, нийтлэл, өгүүлэл, нэвтрүүлгүүд цөөн тоогоор гарах болсон нь иргэдийн үзэл бодлоо илэрхийлэх үйл явцад суралцах, боломж, бололцоог хязгаарлаж байна.

Дийлэнх иргэдийн хувьд улс төрийн шинжлэх ухааны онолын үндэстэй мэдээ мэдээллийг бус, өдөр тутмын эмх замбараа муутай, мэдээллийг ердийн ухамсрын түвшинд хүлээн авч түүгээрээ нийгмийн амьдралд оролцох боллоо. Өөрөөр хэлбэл, төрийн удирдлагад оролцох иргэдийн оролцоо, сонгуулийн компанит ажил, сонгуульд санал өгөх,

¹ Монгол дахь иргэний нийгмийн төлөвшлийн философи, улс төр, эрх зүйн асуудал. УБ., 2014, 40 дэх тал

ямар нам, улс төрийн бүлэглэлд элсэх, төрийн бус байгууллага байгуулах зэрэгт улс төрийн мэдлэг боловсрол нэн чухал ач холбогдолтой болов. Иймд улс төрийг нийгмийн гишүүдийн амьдралын тулгамдсан асуудалд ойртуулах, илүү үр дүнтэй, хариуцлагатай болгох нь ардчилсан нийгмийн хөгжлийн нэг шаардлага болоод байна.

1980-аад оны эхний хагас гэхэд “хүйтэн дайн”-ы илт сөргөлдөөн зөөлөрч, намжмал байдал руу хэвийж, их гүрнүүдийн гадаад бодлогод шинэ сэтгэлгээ давамгайлах хандлагатай болж иржээ. Энэ үед ЗСБНХУ болон социалист орнуудад хямралт шинж байдал ил болж, социализмын хөгжлийг бодитойгоор үнэлэн дүгнэх түүхэн шаардлага тулгарав.

Улсын аюулаас хамгаалах байгууллагын олон жил толгойлж байсан Ю.В.Андропов бээр Л.И.Брежневийн оронд 1982 онд Зөвлөлтийн нам, төрийн толгойд гарч ирж, зөвлөлт нийгэмд бугшсан хоосон сайрхал, магтаал, хээл хахуул, ёс суртахууны ялзралд идэгдэж байгаатай захиргааны аргаар тэмцэж эхэлжээ. 1982 оны 11 дүгээр сарын дундаас 18 сайд, муж, хязгаарын болон Бүгд Найрамдах Улсуудын Намын Төв Хорооны 37 нарийн бичгийн дарга нарыг өөрчилж, удирдах албан тушаалын олигархи хэсгийг тэвдүүлсэн билээ².

Ю.В.Андропов 1983 онд “Карл Марксын сургаал ЗСБНХУ-ын социалист байгуулалтын зарим асуудал” өгүүлэл бичиж, социалист нийгмийн тухай сайрхаж байсан олон асуудлыг дахин эргэцүүлэхийг сануулсан байна. Тухайлбал, өмчийн харилцааны талаар “миний” гэсэн хувийн өмчийн үзлийг “манай”, нийтийн гэсэн үзэл болгон хувиргах нь амаргүй хэрэг гэдгийг бодит социализмын түүхэн туршлага харуулж байна.

Өмчийн харилцаанд эргэлт хийх нь үйлдвэрлэлийн үндсэн хэрэгслийг нийт ард түмний хүртээл болгочихдог ганц удаагийн үйл ажиллагаа биш ээ. Эзний эрх олж авах, ухаалаг, арвич хямгач, жинхэнэ эзэн болох хоёр бол адилхан зүйл огт биш ээ. Социалист хувьсгал хийсэн ард түмэн нийгмийн бүх баялгийг дангаараа гол өмчлөгч байх шинэ байдалдаа дадаж занших, эдийн засгийн хувьд ч, улс төрийн хувьд ч, цаашилбал хамтач ухамсар, зан харилцаа эзэмшин сэтгэл санааны хувьд ч дасч дадахад нэлээд их цаг хугацаа орно.

“Миний” гэдгийг “манай” болгох тухай ярихдаа энэ бол хялбарчилж үл болох олон талтай, урт удаан процесс гэдгийг мартаж болохгүй. Социалист үйлдвэрлэлийн харилцаа бүрмөсөн тогтсон үед ч хувиа хичээх заншил, бусдын хүчээр, нийгмийн хүчээр амьдрах эрмэлзэл зарим нэг хүнд байсаар байдаг, тэр ч байтугай сэргэн гарч ирдэг юм.

Энэ бүхэн нь Марксын нэр томъёог хэрэглэн өгүүлбэл, хөдөлмөрийг хүнийсгэхийн уршиг бөгөөд хэдийгээр хүнийсгэлийг нэгэнт устгасан ч гэсэн энэ уршиг хүний ухамсраас гэнэт, аяндаа арилчихгүй юм”^{3 4} хэмээн нийгмийн өмч бүрэлдэх нь тун амаргүй урт удаан хугацааны үйл явц гэдгийг сануулсан байна.

Зөвлөлт нийгмийн хүрсэн төвшинг хэт дэвэргэн магтаж байсанд шүүмжлэлтэй хандан, “Ямар шатанд явж байгаагаа бид ухаалгаар үнэлэх хэрэгтэй. Урагш хэт яарвал биелэшгүй зорилт дэвшүүлэхэд хүрнэ гэсэн үг. Хүрсэндээ тайвшран зогсвол байгаа бүхнээ ашиглаж чадахгүйд хүрнэ гэсэн үг. Манай нийгмийг бодит хөдөлгөөн дунд нь, байгаа бүх боломж, эрэлт хэрэгцээний нь хамт авч үзэх нь өнөөгийн шаардлага болж байна⁵” дүгнэлт хийсэн юм.

² Содномбалжир Д. XX зууны дэлхийн түүх. УБ., 2001, 69 дахь тал

³ Андропов В.Ю. Карл Марксын сургаал ЗСБНХУ-ын социалист байгуулалтын зарим асуудал. УБ.,

⁴, 8,9 дэх тал

⁵ Мөн тэнд, 25 дахь тал

Ю.В.Андроповыг насан өөд болсны дараа ЗСБНХУ-ын нам, төрийн жолоон дээр М.С.Горбачев гарч иржээ. ЗХУКН-ын 1985 оны IV сарын бүгд хурал, улс орны улс төр, нийгэм-эдийн засгийг шинэчлэх хурдасгах зорилт дэвшүүлсэнээр ЗХУ-д шинэчлэлтийн үе эхлүүлсэн юм. Тус бүгд хурал дээр М.С.Горбачев: “Манай орны түүхэн хувь заяа өнөөгийн ертөнцөд социализмын эзлэх байр суурь нь бид цаашид ажил төрлөө хэрхэн явуулахаас олон талаар хамаарна.

Бид шинжлэх ухаантехникийн хувьсгалын ололтыг өргөн ашиглаж, аж ахуйг социалист ёсоор эрхлэн хөтлөх хэлбэрүүдийг өнөөгийн нөхцөл, хэрэгцээ шаардлагатай нийцүүлэн, нийгэмэдийн засгийн дэвшлийг ихээхэн түргэтгэх ёстой. Өөр зам ерөөсөө байхгүй⁶” хэмээн онцлон тэмдэглэсэн юм.

Энэ нь хөгжлийн хурдыг жирийн нэг түргэсгэх биш, хөдөлгөөнийг зүгээр нэг хурдасгах биш, харин социалист нийгмийг чанарын шинэ заагт гаргах асуудлыг дэвшүүлсэн хэрэг байлаа. Энэ нь арай хожуухан “өөрчлөн байгуулалт” хэмээх стратегийн ухагдахуунаар солигджээ. М.С.Горбачев: “Өөрчлөн байгуулалт бол тулгамдсан хэрэгцээ”, “Өөрчлөн байгуулалт бол хувьсгал мөн” гэж томъёолж байлаа.

Үүний хамт “Ил тод байдал” хэмээх ухагдахуун, “Гласность” хэмээх орос үг улс төрийн хэллэгт баттай орж иржээ. Ил тод байх нь нэг талаас ардчиллын үр дүн, нөгөө талаас түүний хөгжин дэвших нөхцөл, хөрс дэвсгэр гэдгийг зөвлөлтийн удирдагч бүх талаас нь нотолж байсан юм. Өөрчлөн байгуулалтын нэг гол үзэл сурталч А.Н.Яковлев: “Ил тод байдал бол нийгмийг ардчилах хэлбэр, арга хэрэгсэл, ирээдүйн нийгмийн зэвсэг” хэмээн тэмдэглэж байлаа. М.С.Горбачев хүн төрөлхтний үнэт зүйлийг ангийн эрх ашгаас дээгүүр тавих өмнөх сэтгэгчдийн үзэл санааг өөрийнхөө гадаад бодлогын албан ёсны үзэл баримтлалын гүн ухааны үндэс болгосон юм. Энэ нь “Улс төрийн шинэ сэтгэлгээ” хэмээн алдаршсан билээ.

М.С.Горбачев: “Өөрчлөн байгуулалт, шинэ сэтгэлгээ” номондоо: “Бид цөмөөрөө шавь нар, харин амьдрал цаг хугацаа бол багш юм. Өөрчлөн байгуулалтыг үгийн өргөн утгаар хийсний үр дүнд дэлхий ертөнц ойртон нягтарна гэсэн ойлголт өсөн өрнөнө гэдэгт би итгэж байна. Бид манай гол багш болсон амьдралаас нааштай үнэлэлт олж аваад нүдээ тайлсан бөгөөд дэвшил хөгжил үргэлжлэнэ гэсэн итгэлтэйгээр XXI зуунд орно⁷” гэсэн ирээдүйдээ бат итгэсэн үгээ хэлжээ.

Өөрчлөн байгуулалт нь ЗХУ-ын “дагуул” орон гэж нэрлэгдэж байсан БНМАУд шууд нөлөөлж эхэлжээ. МАХН-ын Төв Хорооны Ерөнхий нарийн бичгийн дарга, БНМАУ-ын Ардын Их Хурлын Тэргүүлэгчдийн дарга Ж.Батмөнх МАХН-ын XIX их хуралд тавьсан Намын Төв Хорооны тайлан илтгэлдээ: “Намын Төв Хороо тус улсын эдийн засгийн хөгжлийг эрчимжүүлэх явдлыг чиг баримжаа болгож байна” гэж тэмдэглэсэн нь дэлхийн социализмын өмнө тулгарсан зорилтыг тодорхой хэмжээнд мэдэрч, тус улсын эдийн засгийг эрчимжүүлэх асуудлыг дэвшүүлсэн хэрэг байлаа. Тус их хурал “... улс төрийн сургуулийг улам боловсронгуй болгох, улс төр, олон түмний ажлын үр нөлөөг дээшлүүлэх ..., гадаад улс төрийн суртал нэвтрүүлгийг хүчтэй болгох⁸” шийдвэр гаргажээ.

МҮЭ-ийн XIII их хурал (1987) дээр Ж.Батмөнх “Өөрчлөн байгуулалт бол манай чиг баримжаа мөн” гэсэн өмнөхөөс илүү тодорхой томъёолол хэлсэн байна. Энэ нь өөрчлөн байгуулалтыг анх удаа албан ёсоор хүлээн зөвшөөрсний хувьд онцгой ач

⁶ Горбачев С.М. Илтгэл, өгүүлэл, хэлсэн үг. УБ., 1986, 2 дахь тал

⁷ Горбачев С.М. Өөрчлөн байгуулалт, шинэ сэтгэлгээ. Манай оронд болон дэлхий дахинд. УБ., 1988, 315 дахь тал

⁸ МАХН-ын XIX их хурал, (Дэлгэрэнгүй тайлан), УБ., 1986, 73 дахь тал

холбогдолтой байлаа. Гэвч социалист нийгмийн зогсонги байдлын шалтгаан, үндсийг, түүнчлэн нийгмийн амьдралын бүх хүрээнд бий болсон саатуулагч механизмыг бүх талаас нь задлан шинжлэх чадвар, шинэ сэтгэлгээ, улс төрийн зориг тэр үеийн монголын удирдагчдад дутаж байсан билээ.

Энэ үед хуучныг баримталсан зан төрх, хөшүүн хойрго араншин, үзэл бодлынхоо бүдүүвчинд таараагүй бүхнийг үл тоомсорлон ихэмсэглэх авир, нийгэм-эдийн засгийн тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхэд хойргоших, хүрсэн үр дүнгээ тоон үзүүлэлтээр дөвийлгөн магтах хандлага давамгайлсаар байв.

Харин олон түмэн улс төрийн шинэ сэтгэлгээг талархан хүлээж авч, дэвшилтэт сэхээтэн, эрдэмтэд дэлхий дахины болон социализмын улс төрийн мөн чанарыг танин мэдэх эрмэлзэл эрс өсжээ. Өөрөөр хэлбэл, олон түмний нийгэм-улс төрийн идэвхи хүчтэй өрнөх болсон байна. Төр засгийн зүгээс “Өөрчлөн байгуулалт”, “Ил тод байдал”, “Улс төрийн шинэ сэтгэлгээ” зэрэг асуудалд зохих ёсоор анхаарч, “Үнэн” сониноор дамжуулан сурталчилгаа хийж, улс төрийн амьдралын шинэ соргог өөрчлөлтийг ухуулан таниулж байв.

Энэ марксизм-ленинизмын эх зохиолуудыг сталинчлагдсан агуулгаар тайлбарлаж байсныг засах залруулах зарим нэг оролдлого хийх болов. Тухайлбал, В.И.Лениний “Сүүлчийн өгүүллүүд”-ийг шинэлэг байдлаар тайлбарласан өгүүллүүд “Үнэн” сонин, “Намын амьдрал”, “Залуу үе” сэтгүүлд гарч байв. Мөн эрх баригч нам Үндсэн хуулийн шинэ төсөл боловсруулах, намын мөрийн хөтөлбөрийг шинэчлэх ажилд оржээ.

1988 оны 12 дугаар сард МАХН-ын V бүгд хурал хуралдаж “... эдийн засаг, улс төрийн систем, нийгэм, оюун санааны хүрээг бүхэлд нь хамарсан өөрчлөн байгуулалт хийх нь манай ард түмний хойшлуулшгүй зорилт болж байна” хэмээн дүгнэж, улс төрийн системийг ардчилах, нийгмийн удирдлагын захиран тушаах арга барилыг арилгах, хэт төвлөрлийг задлах, эдийн засгийн механизмыг боловсронгуй болгох, өмчийн үр өгөөжтэй хэлбэрүүдийг оновчтой хослуулах, хоршооллын хэлбэрүүдийг дэмжих зэрэг асуудлыг дэвшүүлэн тавьжээ. Намын Төв Хорооны V бүгд хурлын үзэл санаа олон түмний улс төрийн идэвхийг эрс өрнүүлжээ.

Монголын нийгэмд өөрчлөн байгуулалтын үзэл санаа соёолох хөрс бэлэн, түүнийг тарьж ургуулах олон нийтийн тэмцэл өрнөж, эсвэл, холбоод байгуулагдан, зорилтоо тодорхойлж, хэрэгжүүлэх алхмаа хийж эхэлсэн юм. Өөрчлөн байгуулалтын үзэл санаа, олон нийтийн тэмцэл хөдөлгөөн хоёр хамтдаа өсч, үйл ажиллагаа, үзэл бодлын цэгцрэл, нэгдэл зэрэгцэн бүрэлдэж байв.

Ардчилсан хүчнээс олон түмэнд хандан гаргаж байсан уриалга, лоозон, төр засагт тавьж байсан шаардлагын агуулга нь эхэн үедээ тухайн үеийн төр засгийн эрх баригчдын үйл ажиллагааг шүүмжлэх, өнгөрсөн түүхэн замналаа үнэлж дүгнэхдээ бодитой хандах, хөрш орнуудтай харилцах тэгш бус харилцааг засаж залруулах, улмаар нам, төрийн удирдлагыг огцруулах зэргээр нийгмийн тоталитари тогтолцооны эсрэг чиглэсэн хандлагатай байв.

Социалист орнуудын хэмжээнд улс төр-онолын сэтгэлгээнд ч өөрчлөлт гарч эхлэв. Тухайлбал, Шинжлэх ухааны коммунизмын онолын зарим асуудлыг эргэн харж, хөрөнгөтөн орнуудад хөгжсөн улс төр судлалын зарим ойлголт, категориудыг уг онолын хүрээнд судлах, хэрэглэх болсон байна. 1980-аад оны II хагаст ардчилал, улс төрийн систем, улс төрийн соёл, улс төрийн хүмүүжил, улс төрийн хошуучлал зэрэг асуудлыг илүү сонирхон судалж, эрдмийн зэрэг хамгаалж, ном, өгүүлэл бичиж эхэлсэн юм. МАХН-ын Төв Хорооны дэргэдэх Д.Сүхбаатарын нэрэмжит Намын дээд сургуульд 1989-1990 оны хичээлийн жилд Улс төр судлалын төвийг байгуулан, “Улс төр судлал” хэмээх

хичээлийг зааж эхэлжээ. Академич Ж.Болдбаатар тэмдэглэхдээ: “... Би ЗХУКН-ын Төв Хорооны дэргэдэх Нийгмийн ухааны академиас зохион байгуулсан нэгэн эрдэм шинжилгээний хуралд (1988) оролцож, тус академийн Олон улсын харилцааны төвийн захирал, профессор Ю.Красин, профессор Ю.Н.Гаврилов, ШУКО-ын тэнхимийн удирдагч, профессор Халипов нартай уулзахад улс төрийн шинжлэх ухааныг хөгжүүлэх шаардлага тулгарч байгааг тайлбарлаад, ШУКО-ын тэнхимээ Улс төр судлалын тэнхим болгон өөрчлөн зохион байгуулж байгаа тухай ярьсан юм. Танайх ч ийм чиглэл барих нь зүйтэй хэмээн зөвлөжээ.

Ирээд Намын Төв Хороо, сургуулийн удирдлагад танилцуулахад дэмжсэн. Ингэж Монголд анх удаа Улс төр судлалын төвийг байгуулж, би эрхлэх болсон билээ. Манай төвд А.Цанжид, Ч.Ган-Өлзий, Д.Ганбат, П.Доржсүрэн, Г.Чулуунбат, А.Пагма зэрэг залуус ажиллаж байв” гэжээ.

Монголд 1990 оны ардчилсан хувьсгалаар улс төр, нийгмийн байгуулалт өөрчлөгдөж, 1992 оны шинэ үндсэн хуулиар улс төрийн ардчилсан дэглэм, парламентын засаглалыг тунхагласан билээ. Ардчилсан улс төрийн систем, институцийг төлөвшүүлэх нь урт удаан хугацаа шаардсан амаргүй ажил билээ. К.Поппер “Тоталитаризмаас ардчилалд шилжих шилжилт бол хамгийн хүнд бэрх шилжилт юм” хэмээн хэлсэн нь санамсаргүй үг биш гэдгийг бидний амьдрал батлан харуулж байгаа билээ. Ардчилал бэхжсэн хөгжингүй орнуудын иргэдэд улс төрийн боловсрол олгох үйл явцад дараах байгууллагууд идэвхитэй ажилладаг байна. Үүнд:

“Улс төрийн шинжлэх ухааны үндэс” номонд: “Улс төрийн шинжлэх ухаан нь бусад шинжлэх ухааны нэгэн адил өөрийн үндсэн ойлголтуудтай. Тэдгээрт нийгмийн бүлэг, нийгмийн бүлгийн хэрэгцээ, сонирхол, улс төрийн үнэт зүйлс, улс төрийн хэм хэмжээ, улс төрийн үйл ажиллагаа, улс төрийн байгууллага, улс төрийн засаглал, улс төрийн бүрдэл, үзэл суртал, улс төрийн харилцаа, улс төрийн соёл, улс төрийн субъект ба субьектлэг чанар, бие хүний улс төрийн нийгэмжилт, улс төрийн үйл явц, улс төрийн систем зэрэг ойлголтууд багтдаг.

Эдгээр ойлголтын нэлээд нь нийгмийн тухай бусад шинжлэх ухаанд бас бий. Гэхдээ шинжлэх ухаан тус бүрт эл ойлголтын утга, агуулгад зохих өвөрмөц онцлог байдаг нь ойлгомжтой. Улс төрийн шинжлэх ухааны ойлголтын нь бодит байдлын тусгал болохын хувьд нэг нь нөгөөтэйгээ харилцан холбоотой, нэг нь нөгөөгөөсөө урган гардаг учир тэдгээрийг тодорхойлох, ухаж ойлгоход нарийн дэс дарааг харгалзах шаардлага багагүй гардаг”⁹ хэмээн тодорхойлжээ.

Мөн улс төрийн шинжлэх ухааны өвөрмөц аргууд-системийн арга, бихевиорист арга, жишилтийн арга, шийдвэрийн арга зэргийг тайлбарласан байна.

Тэр үеийн Намын дээд сургуульд философи, улс төрийн эдийн засаг, социологи, социалист сургаалын түүх, ЗХУКН-ын түүх, Олон улсын коммунист ажилчны хөдөлгөөний түүх, Коммунист хүмүүжил зэрэг хичээлүүдээр улс төрийн шинжлэх ухааны зарим ойлголтуудыг өгч байсан билээ. Ялангуяа коммунист хүмүүжлийн хичээлийн дотор улс төрийн хүмүүжил хэмээх ухагдахуунийг нэлээд өргөн хүрээтэй зааж байсан юм.

1990-ээд оны эхнээс их, дээд сургуулийн марксизмын гурван бүрэлдэхүүнийг заахаас татгалзаж эхэлжээ. Тухайлбал, 1990-1991 оны хичээлийн жилээс МАХН-ын түүх, ЗХУКН-ын түүх, Улс төрийн эдийн засгийн ухаан, ШУКО-ын хичээлийг их, дээд сургуулийн сургалтын төлөвлөгөөнөөс хасч, оронд нь орох шинэ хичээлүүдийн

⁹ Цанжид А. Улс төрийн шинжлэх ухааны үндэс. УБ., 1992, 15 дахь тал

бэлтгэлийг хийж эхэлсэн байна. Энэ нь нэгдүгээрт, Монгол Улс шинэ сонголт хийж, ардчилалын замд шилжсэн, хоёрдугаарт, олон нийт, ялангуяа оюутан залуус айсуй цагийн өнгө аяст тохирсон хичээлүүдийг судлах санал гаргаж эхэлсэн явдал юм.

Сургалтын шинэ хөтөлбөрт шилжих бэлтгэлийг хангахын тулд Польш, ЗХУ-д илгээж, мэргэжил дээшлүүлэх, туршлага судлах ажил хийжээ. Чингээд МУИС-ийн ШУКО-ын тэнхимийн суурин дээр Улс төр судлалын тэнхмийг байгуулах бэлтгэл ажил 1990 онд хийсэн байна. Багш нар нэг хичээлийн жил хичээлийн төлөвлөгөө, программ боловсруулж, лекц, семинар хийх бэлтгэлээ хангажээ.

1992 онд эдүгээгийн Удирдлагын тэнхимд их, дээд сургуульд улс төр судлал заах багш нарт зориулан тусгай курс зохион байгуулжээ. Гэгээрлийн сайдын тушаалаар 1991-1992 оны хичээлийн жилд ШУКО-ын оронд Улс төр судлал, УТЭЗУны оронд Эдийн засгийн онол, Марксист-ленинист философийн оронд гүн ухаан, МАХН-ын түүхийн оронд Монголын түүхийн хичээлүүдийг заах нь зүйтэй гэсэн шийдвэр гарчээ.

1991 онд МУИС-ийн захирлын тушаалаар ШУКО-ын тэнхимийн суурин дээр Улс төр судлалын тэнхим байгуулагджээ. Тухайн үед Политехникийн дээд сургууль, УБДС, АУДС, ЦДС, ХААДС зэрэг дээд сургууль, зарим техникумын улс төр судлалын багш нар МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхим дээр төвлөрч, сургалт, эрдэм шинжилгээн, онол-заах аргын семинар хийж, улс төрийн шинжлэх ухааны сургалт-судалгааны тулгамдсан асуудлыг хэлэлцэж, санал бодлоо солилцож байлаа.

Улс оронд өрнөж буй өөрчлөлт шинэчлэлийг улс төрийн шинжлэх ухааны үүднээс дүгнэж цэгнэх шаардлага улам өсөн нэмэгдсээр байв. Ялангуяа 1992 онд Ардын Их Хурлын чуулганаар шинэ Үндсэн хууль баталснаар хүний эрх, эрх чөлөөг олон улсын эрх зүйн хэмжээнд зөвшөөрөгдсөн хэм хэмжээгээр тунхаглаж, төрийн эрх мэдлийг “засаглал хуваах онол”-ын дагуу хуваарилан, Монгол Улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын асуудлыг нутгийн өөрөө удирдах ёстой холбон тавьсан юм¹⁰.

Мөн “Улс төрийн намуудын” тухай хууль батлагдан гарч, олон намын тогтолцоо төлөвших эрх зүйн үндэс бүрэлджээ. 1994 онд “Үндэсний аюулгүй байдлын үзэл баримтлал”, “Гадаад бодлогын үзэл баримтлал”, 1995 онд “Боловсролын талаар төрөөс баримтлах бодлого” болон боловсролын багц хуулиуд батлагдсан билээ. Иймээс Үндсэн хуулиар тунхагласан улс төрийн шинэ тогтолцоо, үндэсний аюулгүй байдлын болон гадаад бодлогын үзэл баримтлал, боловсролын талаар баримтлах бодлогоор тавигдсан зорилт, шинэлэг ойлголтуудыг улс төрийн шинжлэх ухааны үүднээс тайлбарлах, хэрэгжүүлэх арга замыг шинжлэх ухааныг үндэстэй боловсруулахад улс төр судлаачдын гүйцэтгэх үүрэг эрс өссөн байна.

Энэхүү тавигдаж байгаа шаардлага, МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхимийн санаачлагаар 1993 онд улс төр судлалын анги нээх шийдвэр, улс төр судлалаар мэргэжлийн боловсон хүчин бэлтгэх эх суурийг тавьжээ. Тус тэнхим БНСУ, Герман, Польшийн сургуулиудын сургалтын төлөвлөгөөг үндэслэн, анхны сургалтын төлөвлөгөөг боловсруулжээ. Чингээд 1993-1994 оны хичээлийн жилд анхны элсэлтээ авчээ. Эхлээд 18-хан хүүхэд элсчээ. Энэ үед Цэргийн нэгдсэн дээд сургууль улс төрийн ажилтны анги нээсэн боловч элсэлт гүйцээгүй учир тэндээс хэдэн хүүхэд шилжиж ирсэн байна. Ингээд МУИС-ийн ректор 1994 оны 11 дүгээр сарын 14-ний тушаалаар улс төр судлаач мэргэжлээр бакалаврын сургалтын төлөвлөгөөг баталж, амьдралд хэрэгжүүлж эхэлсэн байна. Эл төлөвлөгөөгөөр ерөнхий суурь боловсрол олгох хичээлүүдээс гадна I ангид Улс төр судлалын удиртгал, Улс төрийн сэтгэлгээний түүх, Төр, эрхийн онол, угсаатны

¹⁰ Үндсэн хууль. УБ.,1992. 16 дугаар зүйл

зүй, Нийгмийн антропологи, II ангид Улс төрийн сэтгэлгээний түүх, Монголын нийгэм, Улс төрийн сэтгэлгээний түүх, Социологийн онол, сэтгэл судлал, III курст Монголын улс төрийн түүх, харьцуулсан улс төр судлал, Төрийн гадаад бодлого, олон улсын харилцаа, Улс төрийн сэтгэл зүй, Сурган хүмүүжүүлэх ухаан, Нийгэм судлал заах арга зүй, Хүн ам зүй, IV курсэд Харьцуулсан улс төр судлал II, Олон улсын харилцааны эрх зүй, Улс төрийн анализ хэмээх мэргэжлийн суурь мэдлэг олгох хичээлүүдийг орох болсон байна.

1997 онд улс төр судлалын оройн анги нээн хичээллүүлжээ. Улс төр судлаачийн анги анх элсэлт авснаас хойш 18 удаа төгсөлт хийж, 1000 гаруй бакалавр зэрэгтэй мэргэжилтэн бэлтгэжээ.

Улс төрийн шинжлэх ухааны сургалт судалгааны ажил өргөжин тэлж, боловсролын тогтолцоонд зохих байр сууриа эзэлж байгаагийн нэг жишээ бол МУИС-ийн Нийгмийн шинжлэх ухааны сургуулийн “Улс төр судлал” бакалаврын мэргэжлийн хөтөлбөр Боловсролын магадлан итгэмжлэх Үндэсний зөвлөлийн 2012 оны 5 дугаар сарын 10-ны өдрийн хуралдааны шийдвэрээр магадлан итгэмжлэгдсэн явдал юм. Ийнхүү нийгмийн ухааны хичээлүүдээс Монгол Улсад анх удаа магадлан итгэмжлэгдэж байгаа хөтөлбөрүүдийн нэг боллоо.

Улс төр судлалыг янз бүрийн мэргэжлийн хүмүүс сонирхон суралцах болж, чамгүй олон магистр төрж гарч судалгаа өргөжиж эхэлжээ. Ийм үед 1999 онд тус тэнхим анхны докторын шатны сургалтыг эхлүүлсэн байна.

Улс төр судлаач мэргэжилтэн бэлтгэх ажил МУИС-ийн хүрээнээс хальж, 1999 оноос Улсын боловсролын их сургууль дээр философи-улс төр судлалын анги, 2000 онд Шинжээч-21 дээд сургуульд социологич-улс төр судлаачийн анги, 2003 оноос Ховд их сургуульд улс төр судлаачийн анги нээжээ. Түүнчлэн Соёмбо, Чингис хаан, Их засаг зэрэг сургуулиудад ижил төрлийн мэргэжилтэн бэлтгэх болов. Ийнхүү манай улсад улс төрийн шинжлэх ухааны чиглэлээр бакалавр, магистр, докторын шаталсан сургалт бодит биелэлээ олж, төлөвшиж байна.

Улс төр судлалын салбар, тэнхимийн гадаад харилцаа өргөжиж ирсэн нь Монгол оронд улс төрийн шинжлэх ухаан өрнөн хөгжих нөхцөлийг бүрэлдүүлсэн юм. Тус салбар өсөн бэхжихэд Соросын сан, СЕР, ТЕИС, Конрэд-Аденаурын сан, Ханс Зайдлын сан, Эйбертийн сан, Азийн сан зэрэг олон улсын байгууллагууд туслалцаа дэмжлэг үзүүлж ирэв.

Эдгээр байгууллага улс төр судлаачдыг гадаадын мэргэжил нэг байгууллага, судлаач эрдэмтэдтэй холбоо тогтооход чухал үүрэг гүйцэтгэсэн байна. Улс төр судлалын салбарыг профессор, багш нар, судлаачид АНУ, Канад, Герман, Англи, Унгар, Польш, Литва, Казахстан, Киргизстан, Узбекистан, Япон, Солонгос, Хятад, Сингапур зэрэг Ази, Европ, Америк зэрэг олон оронд суралцаж, мэргэжил дээшлүүлэн, эрдмийн зэрэг хамгаалж иржээ.

Сүүлийн жилүүдэд улс төр судлаачдын хамтын ажиллагаа өргөжиж, мэргэжлийн холбоонд нэгдэх болов. 2003 онд Монголын Улс төр судлалын холбоог байгуулжээ. Тус холбооны дүрэмд: “Холбоо нь Монгол Улсын Үндсэн хууль, Төр бус байгууллагын тухай хууль, тэдгээрт нийцүүлэн гаргасан хууль тогтоомжийн бусад акт болон энэ дүрмийн хүрээнд Улс төрийн шинжлэх ухааныг судалдаг сонирхдог иргэдийг нэгтгэн үйл ажиллагаа явуулдаг ашгийн төлөө бус, аль нэг улс төрийн хүчин, нэр дэвшигчийг дэмжихгүй, улс төрийн хүчнээс хараат бус нийгэмд үйлчилдэг төрийн бус байгууллага мөн¹¹” гэж тодорхойлжээ.

¹¹ Ганболд Ц. ШУКО-оос Улс төр судлал хүртэл. 2012, 81 дэх тал

ШУА-ийн улс төр судлалын салбарын үндэс анх 1978 онд Шинжлэх ухааны социализмын онолын сектор нэртэйгээр тавигджээ. Марксизмын улс төрийн сургаал хэмээгдэж байсан ШУКО-ын Монгол дахь хэрэгжилт, түүнтэй холбогдон тавигдаж байсан онолын зарим асуудлыг тус орны онцлогт нийцүүлэн судлах ажлыг тус сектор 1990 он хүртэл гүйцэтгэжээ.

Улс төр судлалын салбар нь 1990 оноос эхлэн өнөөг хүртэл Монголын нийгмийн хөгжил, өөрчлөлтийн асуудал, олон нийтийн санаа бодлын өөрчлөлт, монголын улс төрийн тогтолцооны онцлог, ардчиллын төлөвшлийн асуудлыг судалгааныхаа үндсэн чиглэл болгон судлахын зэрэгцээ нийгэм улс төрийн харилцааны чухал асуудлууд болох сонгууль, сонгуулийн тогтолцоо, үйл явц, монголын улс төрийн сэтгэлгээний түүх, монголын улс төрийн ардчилсан өөрчлөлтийн онолын асуудал, улс төрийн нам, түүний дотоод ардчилал, иргэний нийгмийн төлөвшил, төлөөллийн ба иргэдийн улс төрийн оролцооны онолын асуудлуудыг суурь судалгааны сэдвийн түвшинд нарийвчлан судалдаг.

МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхим, түүний дэргэдэх төв, ШУА-ийн Философи, социологи, эрхийн хүрээлэн салбаруудаас гадна Улс төрийн боловсролын академи, Төрийн Удирдлагын Академи, УИХ-ын дэргэдэх судалгааны төв, Улс төрийн намуудын дэргэдэх судалгааны байгууллагууд, МЗХ-ны дэргэдэх Полис төв, Зориг сан, Сант Марал сан, Зотол, Социологийн Академи, Сонгогчдын боловсрол төв, Сивикус, Зөгий, Жинлүүр, Монголын Лектор төв зэрэг төрийн болон төрийн бус байгууллагууд улс төрийн ШУ-ны тодорхой чиглэлүүдээр судалгаа шинжилгээний ажлууд хийж ирсэн нь энэ салбарын институционал бүтцийн нэг бүрдэл хэсэг болон төлөвшиж байна. Энэхүү бүтцийн хөгжилд Соросын сан, АНУ-ын БНОУХ, Азийн сан, Конрод-Адэнаурын сан зэрэг гадаад орнуудын болон олон улсын байгууллагуудын дэмжлэг, туслалцаа хамтын ажиллагаа чухал нөлөө үзүүлсэн билээ.

Манай улсад иргэдэд суурь боловсролыг олгох сургууль 10 жилийн сургалттай ерөнхий боловсролын сургуулиудыг 12 жилийн тогтолцоонд шилжүүлэх ажил янз бүрийн үе шаттайгаар 20 гаруй жил үргэлжилсэний эцэст 2012 онд бүрэн шилжсэн байна. Энэ хугацаанд ерөнхий боловсролын сургуулийн хичээлийн хөтөлбөрт тухайлбал, “Нийгмийн тухай мэдлэг” хичээлийн хөтөлбөр агуулгын хувьд олон дахин өөрчлөгдөж иржээ.

Өнөөгийн ерөнхий боловсролын “нийгмийн тухай мэдлэг” хичээл тодорхой шүүмжлэлтэй байгаа хэдий ч ардчилсан нийгмийн иргэдийн наад захын мэдлэг болох улс төр, социологи, философи, түүх, эрх зүй, эдийн засаг, олон улсын харилцааны наад захын мэдлэгийг албан ёсны сургалтын системээр дамжуулан ахлах ангийн сурагч хүүхдүүдэд олгодог болсон ажээ. Үүнээс гадна тусгай сургалттай хувийн сургуулиудад зарим хичээлийг илүү түлхүү оруулах хэлбэрээр хүүхэд, залуучуудын нийгмийн тухай мэдлэгийг дээшлүүлж байна. Мөн их дээд сургуульд элсэн ороход нийгмийн тухай мэдлэг болон түүхийн хичээлээр элсэлтийн шалгалт авч байна.

Төрөөс мэргэжлийн боловсролын тогтолцооны “дуал буюу хосолсон систем” байгуулах зорилт тавьж “Мэргэжлийн үйлдвэр сургалтын төв”-үүд байгуулахыг дэмжсэн бодлого хэрэгжүүлж байгаа хэдий ч энэ тодорхой үр дүнд хүрэхгүй байна. Уг системийн онцлог нь үйлдвэрлэлийн практик мэргэжлийн сургалтыг хослуулдаг онцлогтой.

Гадаад орнуудын туршлагаас харахад мэргэжлийн боловсрол олгох нь үйлдвэрлэгч эдийн засгийн салбарын үүрэг байсан бөгөөд нэн ялангуяа үйлдвэр, худалдааныханы өөрсдийнх нь үр ашиг, хөгжлийн бодлоготой илүү холбогддог байна. Тухайлбал, АНУ-ын боловсролын салбарын үсрэнгүй хөгжил нь Америкийн нийгэмд

нийгмийн гарлын хувьд харилцан адилгүй өргөн хүрээтэй дундаж давхарга бүрэлдэн тогтоход чухал хувь нэмрээ оруулсан байдаг.

Мөн Улс төрийн институцийн үүрэг хариуцлагыг авч үзэхэд Парламентын ардчилал зүй зохисоороо хөгжихөд иргэд сонгогчдын сонголтод улс төрийн мэдлэг, боловсрол өндөр ач холбогдолтой. УИХ-ын сонгуульд оролцож буй иргэдийн багагүй хувь нь саналаа мөнгөөр худалдах, туйлшрах хандлага өргөн байгаа нь нэг талаар иргэдийн улс төрийн боловсрол мэдлэг бага байгаатай, нөгөө талаар хүмүүсийн амьдралын түвшин муу байгаатай холбоотой гэж үздэг. Гэхдээ сүүлийн үед хувийн ашиг сонирхлын төлөө төрийн эрх мэдлийг авах гэсэн талцсан улс төржилт сонгогчдын тавны нэгийг хамарсан (Монгол улс 2 сая сонгогчидтой, 400 мянган намын гишүүнтэй байна¹²) нь улс төрийн тогтолцоог гажуудуулж байна.

Нөгөөтэйгүүр, сонгогчдын улс төрийн боловсрол өндөр байгаа нөхцөлд парламентын гишүүдийн амлалт, үйл ажиллагаа, ёс зүйн түвшин өндөрсдөг нь Европын орнуудын болон Евро парламентын үйл ажиллагаанаас харагддаг. Парламентын үйл ажиллагаа олон нийтэд нээлттэйгээр хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээр дамжин хүрч байгаа нь иргэдийн улс төрийн боловсролыг дээшлүүлэх нэг гол эх сурвалж болж байгаа хэдий ч манай улс төрчдийн улс төрийн мэдлэг боловсролын түвшин доогуур байгаа болон зориуд “буруу”⁹⁷¹³ мэдээлэл өгөх хандлага нь иргэдийг төөрөгдөлд оруулж байна.

Үүнээс үзэхэд Улс төрийн намуудын үйл ажиллагаа шударга бус байгаа нь нэг талаар сонгогчдын улс төрийн мэдлэг боловсрол бага байгаатай холбоотой юм. Тэд “Ямар ард түмэн байна, тийм засаглал байдаг” гэсэн хэлц үгээр өөрсдийгөө зөвтгөдөг. Нөгөө талаар улс төрийн намууд бодлогын институц болж чадаагүй нь сонгогчдын улс төрийн мэдлэг боловсрол бага, амьжиргааны түвшин муу байгаатай холбоотой. Ардчилал бэхжсэн орнуудад намууд манайх шиг мөрийн хөтөлбөртэй сонгуульд оролцвол ялахгүй нь тодорхой. Энэ нь нэг талаар сонгогчдын улс төрийн мэдлэг боловсролын түвшинтэй холбоотой юм.

Нэр дэвшигчид сонгогчдын саналын төлөө өрсөлдөхдөө иргэдийг мэдээллээр хангах ёстой. Энэхүү мэдээллийн үндсэн дээр иргэд улс төр, намууд болон тэдгээрээс нэр дэвшигчдийн дэвшүүлж буй хөтөлбөр, саналын талаар, түүнчлэн эдгээр намын манлайлагчдад итгэл хүлээлгэж болох эсэх, тэд хэр зэрэг шударга, ажил хэргээ мэдэж байгаа талаар ухамсартай сонголт хийж чадахуйц байх ёстой. Иргэд ийм хэмжээний мэдээлэлтэй болохоор дараагийн сонгуулийн босгон дээр улс төрчид буюу намуудаас үйл ажиллагааных нь тайланг шаардаж чаддаг байна. Улс төрийн зүтгэлтнүүд үйл ажиллагаагаа тайлагнах учраас сонгуулийн өмнөх амлалтаа амьдралд хэрэгжүүлэхийг эрмэлзэх болно. Гэвч энэ зарчим хэрэгжиж чадахгүй байгаа нь сонгогчдын улс төрийн мэдлэг боловсролтой ямар нэг хэмжээгээр холбогдоно.

Барууны орнуудын улс төрийн намуудын өрсөлдөөн, тэдгээрийн бодлогын мэтгэлцээн, шүүмжлэлүүд нь иргэд, сонгогчдод улс төрийн утга учрыг гүнзгий ойлгох боломжийг олгодог байна. Энэ утгаараа парламентын мэтгэлцээн, улс төрийн намуудын “шударга” өрсөлдөөн нь иргэдийн улс төрийн боловсролыг дээшлүүлэх хамгийн гол эх сурвалж болдог ажээ.

Ардчилал бэхжсэн орнуудад сонгуулийн пропорциональ болон холимог тогтолцоо давамгайлж байгаа нь сонгогчдын улс төрийн мэдлэг боловсрол өндөр байгаатай

¹² Батболд Ц. Улс төрийн намын хатуу гишүүнчлэл, түүний нийгэм улс төрийн амьдралд гүйцэтгэх үүрэг. Улс төрийн нам: эрэл, шийдэл, №05, 2014

¹³ Тухайлбал, хууль, шүүхийн байгууллагаар батлагдаагүй мэдээллээр хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл ашиглан гүтгэх гэх мэт

холбоотой юм. Учир нь сонгуулийн пропорциональ тогтолцооны онцлог нь сонгогчид нам дугуйлдагт оршдог бөгөөд сонгогчид улс төрийн намуудын бодлого, мөрийн хөтөлбөрт үнэлэлт, дүгнэлт өгч сонгохыг илүүд үзэх болсонтой нэг талаар холбоотой юм. Нөгөө талаар тэдгээр орнуудын сонгогчид хэн нэгэн хувь улс төрч буюу төлөөлөгчөөс илүүтэй улс төрийн намын бодлого хөтөлбөр өөрсдийнх нь амьдралд илүү нөлөөлж чадна гэдгийг ойлгох чадвартай болсонд оршино.

Өндөр хөгжилтэй орнуудаас зөвхөн АНУ, Их Британид сонгуулийн мажоритар тогтолцоо ноёрхож байгаа нь тэдгээр орнуудын сургалтын тогтолцоотой холбоотой байна. Учир нь тэдгээр орнуудад далайн орнуудын либерал уламжлалаар элит сургалтад илүү анхаарч, бүх нийтийн сургалтын хөтөлбөрийн чанар муу байгаатай холбоотой юм. Тиймээс сонгогчдын олонхийн улс төрийн боловсролын түвшин логикийн хувьд өндөр хөгжилтэй Европын орнуудаас доогуур байна гэж үзэж болно.

Парламентын ардчилалын хууль ёсны үйл ажиллагааг иж бүрэн хангахад хэрэгтэй гэж үзвэл улс төрийн намуудын чадавхи, оршин байгаа нөхцөл, үйл ажиллагааны нь шинж чанар зэргээс гадна тэдэнд шаардлага тавьж буй иргэд, сонгогчдын улс төрийн мэдлэг боловсролоос их зүйл хамаарч байна.

Ардчилсан нийгэм дэх ТББ, ИНБ-ийн үйл ажиллагаа. Ардчиллыг бататгахад иргэний нийгмийн бүтцүүд, иргэдийн идэвхи оролцоог нэмэгдүүлэх замаар хямралаас ангид байх нөхцөлийг хангах нь зайлшгүй зүйлийн нэг юм. Үүнд хүрэхийн тулд хүн амын зохих хэмжээний улс төрийн боловсролыг хангах, түүнийг дэмжин хөгжүүлэх нь чухал. Учир нь зөвхөн сайн боловсролтой иргэд л улс төрийн болон нийгмийн үйл явцад идэвхитэй оролцож чадна. Энэ үүднээс иргэдийн улс төрийн боловсрол, соёл, оролцооны ач холбогдол нь ардчилсан улс төрийн системийн эргэх холбооны үндсийг бүрдүүлдэг.

Барууны иргэний нийгмийн байгууллагууд нь бидэнд хүний эрхийг хангах, төр засаглалыг хянах зорилгоор засгийн газраас хэрэгжүүлж байгаа бодлого, хөтөлбөрүүдэд мониторинг хийх замаар үүрэг хүлээгчдэд нөлөөлөл, лобби хийх, хариуцлагатай, ил тод байдлыг баталгаажуулах үйл ажиллагаа явуулдаг. Манайд ийм чиглэлээр ажиллаж буй ТББ-ууд цөөн боловч ажиллаж байгаа нь УИХ, Ерөнхийлөгчийн сонгуулиудад хийж буй аудитаар харагдаж байна.

Иргэний нийгмийн байгууллагууд, ТББ-ын улс төрийн үүргийн нэг бол төр, засаг захиргаанд өөрчлөлт гарсан ч тэдгээрийн хөтөлбөрүүдийн тогтвортой, үргэлжлэн хэрэгжих баталгааг хангахад чиглэсэн шаардлага, шүүмжлэл, хяналт юм. Иргэний нийгмийн байгууллагууд, ТББ-ууд нь сургалт хийх, мэдлэг ойлголт өгөх замаар иргэд, олон нийтийг нийгмийн үйл хэрэгт татан оролцуулах тал дээр улс төрийн намуудаас дутуугүй үйл ажиллагаа явуулдаг болсон бөгөөд мөн төрийн үйлчилгээнд мониторинг хийх замаар нийгмийн өөрчлөлт хийх үйл явцад хувь нэмэр оруулдаг байна.

Энэ тал дээр манай иргэний нийгмийн байгууллагууд, ТББ-ууд үнэхээр чадваргүй байгаа нь мэдлэг боловсролоос гадна санхүүгийн чадавхигүй байдалтай илүү холбоотой юм. Нөгөө талаар хөгжиж байгаа орнуудад тусалж буй гадны ТББ-ын тусламжийг үр дүнтэй ашиглаж чадахгүй байгаа байдал ажиглагдаж байна. Тэдний үйл ажиллагаа хамгийн ядуу, нийгмээс тусгаарлагдсан, эмзэг бүлгийн гишүүдтэй ажиллаж, тэдний хөгжлийг хангахад нь тусалж дэмжих, мөн эрхийг нь хангах үүрэг хүлээгчдийг идэвхижүүлэхэд нөлөөлөл үзүүлэхэд чиглэх нь ховор байна.

Нийгмийг ардчилах нь иргэний нийгмийн чадавхийн асуудал юм. Барууны орнуудад иргэний нийгэм үүргээ хэрхэн гүйцэтгэж байгаагаар тэдгээрийн ардчилах чадавхийг хэмждэг. Үүнийг харьцуулан авч үзье.

Иргэний нийгмийн байгууллагуудын гүйцэтгэх үүргийн харьцуулалт

№	Ардчилал бэхжсэн барууны орнуудад	Өнөөгийн Монголд
1	Иргэний нийгмийн эхний бөгөөд хамгийн чухал үүрэг нь төрийн зүгээс хувийн амьдралд халдахаас хамгаалах, ингэснээр хувийн болон нийгмийн хүрээг зааглан баталгаажуулахад оршино. Бүх либерал ардчилсан системд энэ зарчим үйлчилдэг.	Төрийн зүгээс хувийн амьдралд халдахаас хамгаалах үүрэг төлөвшөөгүй. Хувийн болон нийгмийн хүрээ нь холилдсон
2	Төрийн эрх мэдэлд иргэний нийгмийн зүгээс ажиглалт хийн, хяналт тавих явдал. Иргэний нийгмийн чадал, чадавхиас хамааран энэхүү "иргэний нийгмийн ажиглалт"-аар төрийг хариуцлагад татаж болно.	Төрийн эрх мэдэлд иргэний нийгмийн зүгээс ажиглалт хийн, хяналт тавих явдал төлөвшөөгүй. Иргэний нийгэмд төрийг хариуцлагад татах хэмжээний чадавхи бүрдээгүй.
3	Иргэдийг ардчилсан оролцооны чиглэлээр нийгэмшүүлэн, төрийн шийдвэр гаргадаг байгууллагуудад ардчилсан элитийг дайчлан оролцуулах буюу нийгмийн капиталыг хуримтлуулах, ардчиллын сургууль болох үүрэг.	Энэ үүрэг төлөвшөөгүй.
4	Иргэний нийгэм нь улс төрийн нам болон парламентаас гадна нийтлэг үнэт зүйлс, нийгмийн эрх ашиг бүрэлдэх, нягтрах үр өгөөжтэй арга замыг нээж өгдөг. Ялангуяа угсаатан, арьсны болон шашны цөөнх зэрэг хавчигдмал, эсвэл эмзэг бүлгүүдийн хувьд энэхүү үүрэг нэн чухал.	Иргэний нийгмийн байгууллагууд эмзэг бүлгүүдтэй ажиллах явдал гадны санхүүжүүлэгчдээс хамааралтай эхэлсэн.
5	Иргэний нийгэм нь ялангуяа шинэ тулгар ардчилсан тогтолцоонд үндэсний хэмжээний ардчиллын хөгжлөөс хоцронгүй байдаг хөдөө орон нутгийг ардчилахад чухал үүрэг гүйцэтгэдэг.	Иргэний нийгэм нь хөдөө орон нутагт идэвхитэй бус, ардчилахад гүйцэтгэх үүрэг төлөвшөөгүй.
6	Иргэний нийгэм нь эвсэл холбоо, үүсгэл санаачлагын хөдөлгөөн, сүлжээгээрээ дамжуулан нийгмийн зөрчлийг намжаахад хувь нэмрээ оруулдаг.	Нийгмийн зөрчлийг дэврээдэг.
7	Иргэдийн улс төрийн боловсрол мэдлэгийг дээшлүүлэхэд нөлөө үзүүлэхүйц “Education Voting” буюу “Сонгогчдын боловсрол”, “Democratic Education” буюу “Ардчилсан боловсрол” гэх мэт олон үйл ажиллагааг хэрэгжүүлдэг.	Хувийн шинжтэй “Сонгогчдын боловсрол төв” гэх мэт байгууллагуудын үйл ажиллагаа нь гадны ивээн тэтгэгч болон нэг хүнээс хамааралтай. Иргэдийн улс төрийн боловсрол мэдлэгийг дээшлүүлэхэд нөлөө үзүүлж чадахгүй.

Үүнээс үзэхэд манай улсад улс төрийн шинжлэх ухааныг хөгжүүлэх үйлсэд “Улс төрийн боловсролын академи” багагүй үүрэг гүйцэтгэж байна. Тус академи улс төр судлалын цуврал лекцүүд гаргаж, улс төр судлалын гарын авлагууд хэвлүүлжээ. Мөн “Шинэ толь” сэтгүүл гаргаж, улс төрийн амьдралын амин чухал асуудлаар онолпрактикийн өгүүллүүд нийтэлсээр байна.

Дүгнэлт: Ардчиллыг бататгахад иргэний нийгмийн бүтцүүд, иргэдийн идэвхи оролцоог нэмэгдүүлэх замаар хямралаас ангид байх нөхцөлийг хангах нь зайлшгүй зүйлийн нэг. Үүнд хүрэхийн тулд хүн амд зохих хэмжээний улс төрийн мэдлэг, боловсролоор хангах, түүнийг дэмжин хөгжүүлэх нь чухал. Энэ үүднээс иргэдийн улс төрийн боловсрол сайн байх нь ардчилсан нийгэм дэх төлөөллийн ардчилал зүй зохисоороо хөгжих, улс төрийн намуудын үйл ажиллагаа нийгэмд үр нөлөөтэй байхад зайлшгүй чухал ач холбогдолтой. Улс төрийн намуудын амлалт, мөрийн хөтөлбөрийн биелэгдэх магадлал, боломж нь сонгогчдын улс төрийн боловсролтой шууд хамааралтай. Сонгогчдын боловсрол бага байх тусам намуудын амлалтууд хариуцлагагүй, утопи,

популист шинжтэй болж байна. Ийнхүү Монголд улс төрийн шинжлэх ухааны хөгжил хүчээ авч, хүн ардыг улс төрийн талаар нийгэмшүүлэх, хүн төрөлхтний улс төрийн амьдралын жам ёсны гольдролоор хөгжих онол, практикийн хүчирхэг хүчин зүйл болон өсөн дэвжиж байна.

Санал. Монгол оронд улс төрийн шинжлэх ухааныг хөгжүүлж, улс төрийн боловсрол олгох ажлыг эрчимжүүлэхийн тулд дараах саналыг дэвшүүлж байна.

1. Бүх нийтэд улс төрийн боловсрол олгох улсын хэмжээнд шинжлэх ухааны үндэстэй нэгдсэн тогтолцоо бүрдүүлэх,

2. Улс төрийн шинжлэх ухааны бакалавр, магистр, доктор бэлтгэх сургалтыг олон улсын жишигт хүргэх,

3. Улс төрийн шинжлэх ухааны ойлголт, ухагдахууныг монгол хөрсөн улам нарийн буулган, судалгааг гүнзгийрүүлэх,

4. Монгол Улсын Ерөнхийлөгчийн дэргэд улс төрийн бодлогод дүн шинжилгээ хийж, холбогдох өндөр дээд албан тушаалтанд ажил хэрэгч зөвлөмж өгөх улс төрийн анализын орон тооны хамтлаг (төв) байгуулах,

5. Улс төр судлаачид УИХ-ын болон Засгийн газрын гишүүдийн улс төрийн хэм хэмжээнээс хэтэрсэн үйлдлийг онолын үндэслэгээтэй няцаасан өгүүлэл нийтэлж байх,

АШИГЛАСАН НОМ ЗҮЙ

1. Болд-Эрдэнэ Д. Улс төрийн философи. УБ., 2015
2. Ардчилсан засаглал, нээлттэй нийгмийн нэр томъёоны тайлбар толь. УБ., 2006
3. Монгол дахь иргэний нийгмийн төлөвшлийн философи, улс төр, эрх зүйн асуудал. УБ., 2014
4. Чулуунбаатар Г. XX-XXI зууны зааг үеийн Монгол дахь иргэний нийгмийн төлөвшил хөгжил. УБ., 1999
5. Тамир Э. Монголын сэхээтний улс төрийн ухамсар соёлын төлөвшлийн зарим асуудал. УБ., 1993
6. Аристотель. Улс төр. УБ., 2006
7. Засаглалын үзэл баримтлал, нэр томъёоны тайлбар толь бичиг. УБ., 2010
8. Цанжид А. Монгол Улсын хөгжлийн бодлогын зарим асуудалд. УБ., 2006
9. Хүний эрхийн комиссын эмхэтгэл, УБ., 2014